

Antidiscriminare și egalitate de șanse

Concepte teoretice și aplicații practice pentru profesori în
activitățile derulate la clasă

MI-E

EGAL

1.1. Egalitatea de șanse – considerații generale, delimitări conceptuale

Accepțiunea comună despre “șanse egale” poate fi ilustrată cu condițiile de start din atletism: toată lumea este aliniată și pornește deodată la un același semnal. Prin extindere, pare normal ca aceeași condiție să fie impusă tuturor celor care aspiră către un anumit obiectiv în viața reală.

Aceste situații sunt, într-adevăr, relevante pentru conceptul de egalitate. Însă termenul de “șansă” are o accepțiune care este radical diferită de interpretarea de mai sus: este vorba despre o oportunitate, un prilej, o situație favorabilă de acces la o situație dorită - un loc de muncă, o profesie, statut economic, asistență medicală, educație, vot etc. Deci comparația cu concursul de atletism NU se aplică în cazul “egalității de șansă”. Asta pentru că, în acest caz, egalitatea nu se măsoară la start, ci la sosire. Iar sosirea înseamnă anumite destinații, respectiv acelea la care toți oamenii trebuie să aibă acces – așa cum enumeram mai sus -, sănătate, educație, loc de muncă, locuință, drept de vot.

Această repoziționare este înțeleasă mult mai ușor de către cei care au înfruntat obstacole create sau acceptate de societate – persoanele vulnerabile la discriminare. Pentru o persoană cu dizabilități motorii, absența egalității de șanse înseamnă uneori ceva revoltător de simplu: să nu poți intra la facultate nu pentru că nu ai trecut examenul de admitere, ci pentru că nu poți urca treptele clădirii în care se țin cursurile. Alteori, obstacolul este atât de adânc înrădăcinat în mentalitatea oamenilor, încât pare natural: e o opinie de bun simț să consideri că un copil cu sindrom Down nu are de ce să aspire la terminarea liceului; da, dar iată că există cazuri care demonstrează că o asemenea așteptare este infirmată de realitate.

Dacă persoanele “tipice”¹ își schimbă percepția și privesc o persoană cu o dizabilitate – de exemplu cu sindrom Down – ca pe o persoană ale cărei performanțe depind de resursele proprii în interacțiune cu competențele educatorilor, atunci acestea nu vor fi aprioric abandonate ca “fără șansă” ci vor fi susținute până acolo unde se poate. Asta oferă șansa unei existențe cu un grad de autonomie cu certitudine mai ridicat decât în varianta condamnării apriorice. Iar autonomie înseamnă – din perspectiva mai pragmatică a societății – o persoană care nu mai depinde în aceeași măsură de asistența socială.

Discriminarea în educație și pe piața muncii creează indivizi neadaptați condițiilor sociale, care nu fac față cerințelor, fie că este vorba despre femei, romi, persoane cu dizabilități sau alte grupuri vulnerabile. Pentru un stat, asta înseamnă că, în loc să formeze cetățeni care să contribuie la dezvoltare, formează cetățeni care devin cazuri sociale. Așadar, există un avantaj economic al aplicării principiilor egalității de șanse.

În altă ordine de idei, segregarea celor care fac parte din grupuri dezavantajate, care, așa cum am arătat, a fost o practică frecventă în istoria discriminării, a dus, în timp, la conflicte sociale, date fiind necunoașterea dintre grupuri, distanțele sociale și neînțelegerea culturilor, nevoilor și caracteristicilor de grup. Așadar, prezența celor care fac parte din grupurile vulnerabile alături de ceilalți, ghidată de autoritate, este de natură să creeze o mai bună cunoaștere a diversității, curiozitate față de necunoscut în detrimentul fricii de necunoscut, curajul de a explora alte culturi sau situații de viață.

“Unii dintre noi ne amintim cu siguranță de celebrele reportaje care “au făcut țara de râs”, cu copiii care trăiau în condiții mizere în orfelinatele din România, considerați “irecuperabili”. O parte dintre acei copii, ajunși în familii adoptive, care s-au ocupat de educația lor, au reușit să se integreze în școli de

¹ este recomandată utilizarea termenului “tipic” pentru că alternativa “normal” induce o percepție degradantă despre persoana cu dizabilități

masă și să facă față cerințelor de acolo. Există numeroase fundații care s-au implicat în educația și integrarea lor școlară. De pildă grădinița Casa minunată, din Oradea, este cunoscută pentru integrarea cu succes a copiilor “irecuperabili” în grupurile de copii tipici, absolvenții lor devenind, de cele mai multe ori, elevi în școlile de masă. Există o serie de sisteme de educație (Waldorf, Montessori, Step by Step) care, bazându-se pe predarea personalizată, adaptată posibilităților și intereselor copilului, integrează cu succes copiii cu dizabilități în clase de copii tipici”².

Aprofundare:

1. Ce alte pedagogii alternative cunoașteți? Explicați pe scurt principiile de funcționare.
2. Cum se explică integrarea cu succes a copiilor cu dizabilități în sistemele educaționale alternative, comparativ cu școala tradițională?
3. Considerați că școala românească garantează șanse egale tuturor elevilor ei? Argumentați.

1.4. Egalitatea de șanse – cadrul legislativ, instituțional și al politicilor educaționale

Cea mai importantă inițiativă legislativă care a reglementat o primă formă a egalității de șanse a apărut în Statele Unite ale Americii în 1964. Proiectul de lege a fost lansat de președintele John F. Kennedy în 1963, iar după asasinarea acestuia, în același an, a fost preluat de succesorul său, Lyndon Johnson. Kennedy a cerut o lege care să dea tuturor americanilor dreptul de a fi serviți în facilități care sunt deschise publicului – hoteluri, restaurante, teatre etc. cât și pentru a da mai mare protecție dreptului la vot. În anul următor, proiectul de lege a fost votat după un adevărat război politic cu parlamentarii din statele din sudul federației. Proiectul de lege se referea vizibil la cel mai mare grup discriminat – populația afro-americană – dar, pe parcursul procesului legislativ, a fost deschis și pentru drepturile femeilor. În final, legea interzicea discriminarea pe bază de rasă, culoare, religie sex sau origine națională.

În România există mai multe acte normative relevante pentru protejarea egalității de șanse. Nivelul cel mai aspru de reglementare este Codul Penal care, prin articolul 317 pedepsește instigarea la discriminare:

“Art. 317. Instigarea la discriminare:

Instigarea la ură pe temei de rasă, naționalitate, etnie, limbă, religie, gen, orientare sexuală, opinie, apartenență politică, convingeri, avere, origine socială, vârstă, dizabilitate, boală cronică necontagioasă sau infecție HIV/SIDA se pedepsește cu închisoare de la 6 luni la 3 ani sau cu amendă”.

Trebuie să menționăm aici și faptul că în Codul Penal a existat până în anul 2000 un articol care legaliza discriminarea: este vorba despre fostul articol 200 care incrimina relațiile homosexuale.

² Toma, M., Zăbavă, T., (2013), „Oameni diferiți, șanse egale” ghid pentru profesori, ISJ Brăila

Articolul a fost abrogat după zece ani de presiuni din partea organizațiilor neguvernamentale de drepturile omului și din partea Uniunii Europene.

Un alt act normativ relevant este ORDONANȚA nr. 137 din 31 august 2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare. Ordonanța stabilește pedepse sub formă de amendă pentru următoarele fapte:

“ART. 2.

(1) *Potrivit prezentei ordonanțe, prin discriminare se înțelege orice deosebire, excludere, restricție sau preferință, pe baza de rasă, naționalitate, etnie, limbă, religie, categorie socială, convingeri, sex, orientare sexuală, vârstă, handicap, boală cronică necontagioasă, infectare HIV, apartenența la o categorie defavorizată, precum și orice alt criteriu care are ca scop sau efect restrângerea, înlăturarea recunoașterii, folosinței sau exercitării, în condiții de egalitate, a drepturilor omului și a libertăților fundamentale sau a drepturilor recunoscute de lege, în domeniul politic, economic, social și cultural sau în orice alte domenii ale vieții publice;*

(2) *Dispoziția de a discrimina persoanele pe oricare dintre temeiurile prevăzute la alin. (1) este considerată discriminare în înțelesul prezentei ordonanțe.*

(3) *Sunt discriminatorii, potrivit prezentei ordonanțe, prevederile, criteriile sau practicile aparent neutre care dezavantajează anumite persoane, pe baza criteriilor prevăzute la alin. (1), față de alte persoane, în afara cazului în care aceste prevederi, criterii sau practici sunt justificate obiectiv de un scop legitim, iar metodele de atingere a acelui scop sunt adecvate și necesare;*

(4) *Orice comportament activ ori pasiv care, prin efectele pe care le generează, favorizează sau defavorizează nejustificat ori supune unui tratament injust sau degradant o persoană, un grup de persoane sau o comunitate față de alte persoane, grupuri de persoane sau comunități atrage răspunderea contravențională conform prezentei ordonanțe, dacă nu intră sub incidența legii penale.*

(5) *Constituie hărțuire și se sancționează contravențional orice comportament pe criteriu de rasă, naționalitate, etnie, limbă, religie, categorie socială, convingeri, gen, orientare sexuală, apartenența la o categorie defavorizată, vârstă, handicap, statut de refugiat ori azilant sau orice alt criteriu care duce la crearea unui cadru intimidant, ostil, degradant ori ofensiv”³*

În anul 2010 a fost ratificată prin legea 221/2010 Convenția ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități – Convenția datând din 2007 și a fost semnată și de Uniunea Europeană. Detaliem în secțiunea următoare prevederi ale Convenției pentru domeniul educație.

În afară de aceste acte normative cu adresare generală – respectiv care privesc toate formele de discriminare comise în general în spațiul public – există legi care se referă detaliat la anume categorii de discriminare - Legea nr. 202/2002, republicată în 2007, privind egalitatea de șanse între femei și bărbați, Legea nr. 272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului. Legea nr. 448 /2006, republicată în 2008, privind protecția și promovarea drepturilor persoanelor cu handicap - și legi care se referă la acte de discriminare comise în spațiul audiovizual: Legea audiovizualului nr. 504 din 11 iulie 2002 și Decizia nr. 220 a Consiliului Național al Audiovizualului din 24 februarie 2011 privind Codul de reglementare a conținutului audiovizual.

Toate aceste acte normative sunt produse ale procesului de modernizare a României declanșat

³ Ordonanța nr. 137 din 31 august 2000 (republicată) privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare, Guvernul României, Monitorul Oficial nr.99, 8 februarie 2007

odată cu sfârșitul regimului comunist în 1989 și susținut, apoi, de procesul de integrare europeană. Sunt utile două remarci finale în legătură cu dimensiunea normativă: legile existente nu răspund în totalitate și nici suficient de armonios problemelor legate de asigurarea egalității de șanse. Sunt considerate depășite și handicapante prevederi ale legislației care se adresează persoanelor cu handicap – pentru a cita un singur exemplu. La nivel european - și, deci și în România – este încă fierbinte dezbateră în jurul legiferării parteneriatului civil (care definește regulile conviețuirii între persoane care nu sunt căsătorite, inclusiv ale persoanelor de același sex). Pe de altă parte, nici legislația existentă și favorabilă combaterii discriminării nu reușește încă să stăpânească comportamente ostile față de diferite grupuri vulnerabile la discriminare. Aceste constatări semnaleză faptul că participăm la un amplu proces de învățare socială, în care instrumentul normativ joacă un rol important, necesar, dar nu suficient. Pentru a schimba mentalitatea conservatoare a unei societăți e nevoie de intervenții la mai multe niveluri, unul esențial fiind educația instituționalizată, școala.

Aprofundare

1. Care sunt măsurile luate pentru promovarea egalității de șanse în școala în care predăți?
2. Care sunt documentele care fac referire la aceste măsuri?
3. În opinia dumneavoastră, ce aspecte ale egalității de șanse sunt cel mai frecvent încălcate în procesul educațional românesc? Cum ar putea fi această problemă ameliorată?

1.5. Perspective privind egalitatea de șanse în educație

Educația instituționalizată - școala – are un dublu rol în reformarea mentalității societății autohtone: de educator pentru egalitate de șanse dar și de utilizator al principiilor egalității de șanse.

Primul se referă la relația școlii cu elevii săi în virtutea misiunii instituției: elevul poate să fie asistat să își construiască atitudini în spiritul dezvoltării durabile; profesorul poate să promoveze, în fața elevilor valorile solidarității, ale nondiscriminării, ale respectului pentru drepturile omului etc.

Cel de-al doilea se referă la școală ca actor, care se poate raporta la elevii săi în spiritul dezvoltării durabile, adică să nu discrimineze ci, dimpotrivă, să faciliteze accesul la educație al elevilor cu nevoi speciale, de exemplu. În acest al doilea caz, este vorba despre învățământul incluziv.

“România este încă la început în privința abordării la clasă a educației în spiritul egalității de șanse. Deocamdată, acest lucru se traduce mai ales la nivelul reglementărilor (interzicerea segregării etnice, dreptul copiilor cu dizabilități de a participa la învățământul de masă, drepturile egale ale ambelor sexe la educație, legislația non-discriminare etc), însă în procesul educativ rareori sunt prezente elemente care realizează, zi de zi, procesul unei educații în spiritul diversității și al egalității de șanse.”⁴

Asta, deși, în România, are forță de lege Convenția ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, ratificată de țara noastră în urmă cu trei ani. A se nota că implementarea prevederilor

⁴ Toma, M., Zăbavă, T., (2013), „Oameni diferiți, șanse egale” ghid pentru profesori, ISJ Brăila

Convenției reprezintă o condiționalitate *ex-ante* generală pentru accesul la fondurile europene în perioada 2014-2020. În cadrul acestui cadru normativ există ținte specifice asumate de România și în ceea ce privește educația:

“1. Statele părți recunosc dreptul persoanelor cu dizabilități la educație. În vederea realizării acestui drept, fără discriminare și cu respectarea principiului egalității de șanse, Statele Părți vor asigura un **sistem educațional incluziv** la toate nivelurile, precum și formarea continuă [...]

2. În îndeplinirea acestui drept, Statele Părți se vor asigura că:

- a. Persoanele cu dizabilități nu sunt excluse din sistemul educațional pe criterii de dizabilitate, iar copiii cu dizabilități nu sunt excluși din învățământul primar gratuit și obligatoriu sau din învățământul secundar din cauza dizabilității;
- b. Persoanele cu dizabilități au acces la învățământ primar incluziv, de calitate și gratuit și la învățământ secundar, în condiții de egalitate cu ceilalți, în comunitățile în care trăiesc;
- c. Se asigură adaptarea rezonabilă a condițiilor la nevoile individuale;
- d. Persoanele cu dizabilități primesc sprijinul necesar, în cadrul sistemului educațional, pentru a li se facilita o educație efectivă;
- e. Se iau măsuri eficiente de sprijin individualizat în amenajarea mediului care să maximizeze progresul școlar și socializarea în conformitate cu obiectivul de integrare deplină”⁵.

În ceea ce privește modul în care se raportează școala la elev – ca de la instituție la cetățean – o constatare este că, în prezent (2014) pentru cadrele didactice, mai ales dacă sunt departe de sursele de informații, gestionarea relației cu elevii din grupuri vulnerabile la discriminare poate fi foarte dificilă și poate însemna un efort considerabil, mai ales în condițiile în care școlile dispun de puține resurse (umane și materiale).

Una dintre cele mai importante transformări a școlii este aplicarea principiului dezinstituționalizării educației speciale. Acest proces ar urma să se desfășoare în câteva etape care ar trebui – ideal – să fie sincronizate. Astfel **prevenirea instituționalizării, restructurarea instituționalizării și dezinstituționalizarea propriu-zisă** ar trebui să fie armonizate cu dezvoltarea unui **sistem de servicii alternative** și a unui sistem de protecție specială.

Aici se regăsește școala de masă, care primește deja elevi care erau până acum instituționalizați; școala ar trebui, așadar, să beneficieze de dezvoltarea de servicii alternative etc. Procesul este în evoluție și nu întotdeauna și nu toate școlile au beneficiat de dezvoltarea serviciilor alternative. Există o listă a direcțiilor de acțiune pentru promovarea educației incluzive în România:

- Funcționarea C.J.A.P.P. la nivel județean;
- Funcționarea C.Ș.A.P.P. la nivel de instituție (Cabinete școlare de asistență psihopedagogică);
- Funcționarea comisiilor de expertiză complexă în vederea realizării diagnosticului diferențiat;
- Funcționarea Serviciului de Evaluare Complexă din cadrul D.P.C.;
- Normarea și încadrarea cadrului didactic itinerant;
- Elaborarea Planului cadru pentru elevii integrați în școala de masă individual sau în grup;
- Practicarea muncii în echipă atunci când se realizează integrarea, coordonarea fiind asigurată de către psihopedagog;

⁵ Institutul de Politici Publice (2013), *Raport de monitorizare a stadiului de pregătire a României pentru aplicarea Convenției ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități*, București

- Școala publică devenită școală incluzivă va dispune de dotări tehnico-materiale: săli specializate (de kinetoterapie, logopedie), aparate pentru diferite tipuri de deficiențe, mijloace de învățământ adaptate;
- Asigurarea cu resurse umane corespunzătoare (specialiști în domeniu psihopedagogic și cadre didactice itinerante);
- Adaptări funcționale la nivelul clădirilor (modificări ale clădirilor, rampe de acces, scări rulante etc.)”⁶.

Multe dintre direcțiile de acțiune menționate nu sunt încă accesibile multor instituții de învățământ din țară. De aceea, unul dintre cele mai eficiente moduri în care profesorul poate acționa – după ce a epuizat asistența care-i este pusă la dispoziție de sistemul educațional - este apelarea la actori externi care să îl sprijine sau să îl ghideze în situațiile în care are dificultăți.

De aceea, recomandăm colaborarea profesorului / dirigintelui / învățătorului cu specialiști din domeniul educației speciale, cu O.N.G.-uri care au ca scop integrarea copiilor cu dizabilități sau a copiilor romi, sau a celor specializate pe teme de drepturile omului, egalitate de gen. În același timp, de cele mai multe ori familia poate fi cel mai important sprijin, la fel, în cazul copiilor cu dizabilități, specialiștii (asistenți personali, psihologi, medici) care îi au în grijă.

Aprofundare:

1. Care sunt cele mai frecvente nevoi speciale întâlnite în școala în care predăți? Câți elevi cu dizabilități există în școala în care predăți? Dar în clasa /clasele dumneavoastră?
2. Care credeți că sunt cele mai mari provocări pentru cadrele didactice atunci când vine vorba de integrarea copiilor cu dizabilități în școala de masă?
3. Ce măsuri s-au luat, în școala în care predăți, pentru integrarea copiilor cu dizabilități? Ce alte măsuri ar trebui luate?

⁶ Cercel, R. M.,(2009)Formarea Cadrelor Didactice Pentru Educația Incluzivă, teză de doctorat, Universitatea din Oradea, București

2.1. Delimitări conceptuale

Lista de cuvinte grupate în denumirea acestui capitol se referă la felul în care se raportează oamenii unii față de ceilalți din perspectiva accesului la drepturi fundamentale.

Stereotipul este un proces cognitiv care înseamnă o „scurtătură”, o soluție de simplificare a cunoașterii prin apelul la soluții prefabricate, la „etichete”; el poate fi folosit într-o multitudine de situații – ex: ne ferim de un câine vagabond pentru că e periculos înainte de a avea o percepție adecvată despre acel câine care s-ar putea să fie prietenos; în virtutea aceluiași mecanism, un copil preferă să ceară voie să iasă la joacă tatălui pentru că mama l-a refuzat de câteva ori – deși nu există certitudinea că l-ar refuza din nou. Am ilustrat acest fenomen cu experiența pisicilor negre. O pisică este, în principiu, o felină. Totuși, pentru unii oameni, pisicile, atunci când au blana neagră, au însemnat mult mai mult decât un animal obișnuit. Cea mai frecventă asociere contemporană, în cultura noastră, este aceea de ghinion. Dacă îți taie calea o pisică, sufletul unora dintre noi este traversat de un fior de teamă că ceva le va merge prost în ziua respectivă. În Evul Mediu, pisicile negre au fost considerate ca purtătoare de prevestiri rele, iar credința era atât de puternică încât uneori erau ucise. Mai mult, în unele comunități religioase din acea epocă, suspiciunea relației cu Necuratul a pisicilor negre s-a extins și asupra oamenilor care erau văzuți în compania lor și care erau pedepsiți sever sau condamnați la moarte⁷. Deși această „teamă” a rezistat până azi, există culturi - țări – în care pisica neagră are cu totul altă imagine – este aducătoare de noroc (Japonia), este un apreciat cadou pentru o mireasă (Marea Britanie), ori este prevestitoare de prosperitate (Scoția) (Singer, 2009)⁸.

Când subiectul stereotipului sunt grupurile de oameni se adaugă atributul „cultural”. **Stereotipul cultural** (la care ne vom referi în continuare folosind doar termenul „stereotip”) este o „imagine” pe care un grup de persoane o are despre un alt grup de persoane. Percepția are particularitatea că este extrem de simplificată, caricaturală și că este atribuită fără discriminare tuturor membrilor grupului la care se referă. „Victime” ale stereotipurilor culturale pot fi toți membrii unor grupuri identificate pe criterii etnice, rasiale, de gen, vârstă, profesie etc. Forma tipică de exprimare a stereotipurilor are o structură de genul “medicii sunt...”, “polițiștii sunt...”, “bulgarii sunt...”, “turcii sunt...”, “femeile sunt...”, “ungurii sunt...”, “punk-erii sunt...”, “steliștii sunt...” și urmează, în locurile lăsate goale, unul sau câteva epitețe. Stereotipurile nu sunt doar negative: de exemplu românii îi consideră pe germani ca fiind “corecți, punctuali, ordonați, disciplinați”. Un candidat etnic german a câștigat din primul tur (cu peste 50% din voturi) alegerile pentru funcția de primar într-o localitate din Transilvania, deși era puțin cunoscut de localnici; se poate spune că alegerile au fost câștigate de stereotipul de german mai mult decât de persoana care purta numele german.

Prejudecata este folosită uneori ca sinonim al stereotipului, cu o semnificație care este conținută în denumire: judecată anterioară cunoașterii.

⁷ *Superstition Bash Black Cats*, (2009) Committee for Skeptical Inquiry

⁸ Singer, Jo, (2009) *Black Cat Myths*, PetSide.com

Discriminarea se referă la o acțiune, la un comportament explicit orientat împotriva intereselor unei persoane sau ale unui grup de persoane în virtutea unor criterii irelevante. Odată ce discriminarea este interzisă prin lege, regăsim o definiție juridică a acesteia: prin discriminare se înțelege:

“orice deosebire, excludere, restricție sau preferință, pe bază de rasă, naționalitate, etnie, limbă, religie, categorie socială, convingeri, sex, orientare sexuală, vârstă, handicap, boală cronică necontagioasă, infectare HIV, apartenență la o categorie defavorizată, precum și orice alt criteriu care are ca scop sau efect restrângerea, înlăturarea recunoașterii, folosinței sau exercitării, în condiții de egalitate, a drepturilor omului și a libertăților fundamentale sau a drepturilor recunoscute de lege, în domeniul politic, economic, social și cultural sau în orice alte domenii ale vieții publice”⁹

Cele mai frecvente acte de discriminare întâlnite azi în România se referă la limitarea accesului pe piața muncii (unde cele mai frecvente victime sunt femeile, romii, vârstnicii), salariile discriminatorii (femeile și tinerii), segregarea școlară (copii romi și copii cu dizabilități) și accesul în spații publice (romii)

Se poate reține că, în timp ce stereotipul este un proces exclusiv cognitiv, discriminarea înseamnă acțiune. Este evident că majoritatea cazurilor de discriminare pornesc de la percepții stereotipe ale persoanelor expuse actului. Pe de altă parte, între stereotip și comportamentul discriminatoriu nu există o relație de tip cauzal, adică nu e suficient să existe un stereotip ca să se declanșeze comportamentul discriminatoriu. Cu siguranță, însă, stereotipul este un precursor, o condiție necesară, chiar dacă nu suficientă, a discriminării.

Respect, toleranță, nondiscriminare – sunt caracteristici ale unor comportamente care țin cont de valoarea umană a celor cărora le sunt adresate. Unui cetățean român foarte activ într-o grupare naționalistă i s-a pus întrebarea “dumneavoastră ce sunteți mai întâi, om sau român?”, iar răspunsul a venit prompt și ferm: “român”. Această identificare anunță faptul că persoana respectivă se va raporta la alți cetățeni din perspectiva diferenței (în cazul său, etnice) iar nu din perspectiva a ceea ce avem în comun. Respectul față de celălalt, acceptarea diferențelor, a multiculturalismului, sunt atitudini necesare într-o societate care promovează egalitatea de șanse.

Aprofundare:

1. Urmăriți experimentul social “Experiment Târgul de joburi” (<http://pi.vu/B29d>). Identificați și listați argumentele invocate de persoanele expuse discriminării.
2. Care sunt, în opinia dumneavoastră, categoriile de persoane cele mai vulnerabile la stereotipizare și discriminare?

2.2. Discriminarea – experiențe istorice, realități sociale contemporane

⁹ Legea nr. 324/2006 pentru modificarea și completarea Ordonanței Guvernului nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare

În România zilelor noastre cazurile de discriminare par să nu fie foarte frecvente și nici importante. Așa cum spuneam mai sus, este vorba mai des despre acces pe piața muncii, segregare școlară etc. Aceste cazuri scapă atenției publicului sau, dacă sunt, totuși, sesizate, tendința este să nu li se dea importanță, după principiul: “în definitiv nu e decât un copil infectat cu HIV care este respins de școală, sunt în lume situații mult mai grave”. Tolerarea de către public a acestor situații “minore” poate să creeze premisele unor acțiuni extreme iar acestea pot genera catastrofe sociale. România a avut experiența Holocaustului în cel de-al doilea război mondial¹⁰ când au și-au pierdut viața între 280.000 și 380.000 de evrei; în anii 1941-1942 au fost deportați în Transnistria aproximativ 25.000 de romi, mulți dintre ei pierzându-și viața. Aparent, asemenea atrocități nu par a fi posibile azi. Totuși, la începutul anilor '90 în peste 20 de localități din România comunitățile de romi au fost atacate, le-au fost incendiate casele și câțiva dintre romi și-au pierdut viața. Este adevărat că acum, după anul 2010, numărul agresiunilor fizice, directe, este mult mai mic; forme dramatice de exprimare a discriminării se manifestă, însă, și în prezent; între cele mai grave se numără evacuările și demolarea locuințelor romilor: la Eforie Sud, în septembrie 2013, primarul orașului a ordonat demolarea caselor în care locuiau peste 100 de romi, între care 55 de copii, fără a le oferi vreo alternativă de locuire. Elevii urmau să înceapă școala după două zile. Numai reacția organizațiilor neguvernamentale care au sesizat instanțe internaționale a făcut ca o parte dintre romi să fie adăpostiți într-o clădire – oricum, și aceasta fiind lipsită de orice facilități. În concluzie, discriminarea este o realitate contemporană.

Aprofundare:

1. Care credeți că este motivul pentru care opinia publică românească tinde să ignore aceste situații dramatice?
2. Care este rolul educației în prevenirea discriminării?

2.3. Stereotipuri și discriminare din perspectivă evolutivă

Stereotipurile sunt structuri cognitive care au propria lor viață. Asta înseamnă că există un moment în care ele apar, urmate de perioade mai lungi sau mai scurte de dezvoltare; e, de asemenea posibil ca ele să suporte transformări, una dintre cele mai radicale fiind chiar dispariția. Procesele acestea sunt, însă, dependente de multe condiții.

Unele stereotipuri, de exemplu, au o istorie foarte lungă, iar unul dintre cele mai puternice exemple este cel care afectează imaginea femeii. Identitatea acesteia ca ființă “inferioară” bărbatului este prezentă în cultura iudeo-creștină de la apariția acesteia: simbolic, acest statut de “cetățean de gradul doi” este edificator ilustrat de povestea apariției Evei, care a fost creată după Adam, dintr-o coastă a acestuia.

¹⁰ Raport Final al Comisiei Internaționale privind Holocaustul în România, (2004), București, România

Două mii de ani mai târziu, societățile se mai luptă încă să limiteze efectele acestui stereotip care se manifestă la nivelul discriminării: femeile sunt mai prost plătite decât bărbații, sunt mult mai slab reprezentate în structurile de decizie ale instituțiilor și, mai ales, ale statelor etc¹¹². Un alt stereotip de mare notorietate este cel care a contaminat imaginea populației afroamericane din Statele Unite. Populația “albilor” din America de Nord îi considera pe “negri” ca fiindu-le inferiori atât biologic, cât și intelectual – o teorie care definește **rasismul**. Deși acest stereotip a fost profund înrădăcinat în cultura nordamericană, cu o istorie de câteva secole, lupta împotriva lui și a discriminării pe care o alimenta a avut succes: campania care a început la jumătatea secolului trecut – în 1968 era asasinat unul dintre importanții săi lideri, Martin Luther King – a reușit să marcheze o victorie impresionantă în anul 2008 când majoritatea alegătorilor din SUA au votat un președinte afroamerican, Barack Obama. Asta nu înseamnă că stereotipul față de populația afro-americană și rasismul au dispărut în Statele Unite, dar sigur înseamnă că grupul persoanelor care mențin în viață stereotipul acesta s-a redus în volum, în timp ce numărul celor care și-au eliberat mintea de această percepție a atins masa critică necesară pentru această istorică reparație.

2.4. Actorii conservării și actorii schimbării mentalităților; rolul instituțiilor de învățământ.

Atunci când este vorba despre stereotipuri fixate atitudinal cu intensitatea celor de mai sus, se poate vorbi despre o caracteristică definitorie a unei societăți într-o anumită perioadă a existenței acesteia. O asemenea particularitate culturală se manifestă prin **mentalitate** – modul particular de gândire al unui individ sau grup de persoane. Intervenția asupra mentalității pentru a o modifica poate să presupună mobilizarea unui număr considerabil de actori și instrumente.

Pentru combaterea mentalității rasiste, în Statele Unite au acționat asociații ale comunităților afroamericane susținute de grupări progresiste ale populației majoritare, politicieni, artiști, instituții culturale, sportivi etc. Școala a avut un rol important în acest proces. Inițial, a fost una dintre țintele campaniei - pentru desegregare și pentru eliminarea inegalităților pe care le consacra. Apoi a devenit unul dintre vehiculele de transformare a mentalităților: unul dintre adversarii redutabili ai stereotipurilor este informația.

Absența cunoștințelor despre realitatea existenței unor comunități favorizează fixarea unor pseudoinformații schematice cum sunt stereotipurile; este, deci, importantă promovarea cunoașterii multiculturale. Abordarea explicită a temelor legate de rasism și egalitate de șanse fixează repere atitudinale favorabile unor relații armonioase. Pe de altă parte, în cazul specific al populației afro-americeane, decalajul educațional uriaș existent la jumătatea secolului trecut, favoriza menținerea percepțiilor stereotipe. Combaterea analfabetismului prin organizarea unor programe educaționale speciale (școli intensive, tabere de vară etc.) în rândul comunităților defavorizate a fost un obiectiv al strategiilor de eliminare a disparităților sociale.

2.5. Stereotipuri, prejudecăți și discriminare. Strategii de eliminare/control valorificate în contexte educaționale

¹¹ *Gender Equality Index – Country Profiles*, (2013), European Institute for Gender Equality, Germany

¹² *The Global Gender Gap Report 2013*, (2013), World Economic Forum, Switzerland

Mediul academic a stabilit că nu există soluții unice pentru a combate stereotipurile și stigma.¹³ Pentru persoanele care își asumă intenția modificării unei atitudini preexistente – respectiv una încărcată de stereotipuri – au fost identificate câteva strategii cognitive care pot ajuta persoanele să scape de stereotipuri moștenite cultural. Toate strategiile respective presupun parcurgerea unei etape obligatorii: recunoașterea, identificarea stereotipurilor.

Odată antrenată în a sesiza stereotipul – care apare ca un automatism mental – are posibilitatea să negocieze cu sine tehnici diferite de prevenire a “recidivelor” de utilizare. Un simpatic exemplu care ilustrează un succes raportat de o activistă care lupta cu propriile ei “ticuri” mentale despre romi a fost utilizarea spontană a unei expresii foarte frecvent folosită public, dar într-o formă adaptată neașteptat: “te îneci ca *măgarul* la mal”. Din aceste considerente, apreciem că exercițiile de identificare a stereotipurilor pot fi un excelent precursor al unei terapii antistereotip eficiente.

2.5.1. Identificarea stereotipurilor: aplicații

Aplicația 1

Identificați cel puțin 3 stereotipuri vehiculate în materialele didactice pe care le utilizați în activitatea curentă. Stereotipurile pot fi pozitive sau negative, se pot referi la sex, etnie, naționalitate, vârstă, mediu de proveniență etc. și pot fi ilustrate atât prin text, cât și prin imagini.

Aplicația 2

Propuneți alternative la materialele didactice identificate ca vehicule ale stereotipurilor în aplicația anterioară. Cum pot fi acestea modificate sau contrabalansate?

Aplicația 3

Redactați un eseu în care să reflectați asupra propriilor stereotipuri și prejudecăți. Care sunt sursele acestora? Cum se manifestă ele în situații din viața de zi cu zi? În ce măsură vă influențează viața profesională și modul în care vă raportați la anumite categorii de elevi? Ce strategii ați identificat pentru eliberarea de stereotipuri?

2.5.2. Soluții educaționale : recunoașterea stereotipurilor și a cazurilor de discriminare; instrumente comportamentale de combatere a discriminării

Aplicația 4

Pentru a identifica fenomenul discriminării este nevoie de o categorie de analiză dedicată: este nevoie să recunoaștem acele comportamente care blochează unele persoane în dorința lor de a-și atinge interesele din motive irelevante. Un parametru important în acest diagnostic este relevanța.

Identificați situațiile în care accesul unei persoane la o activitate poate fi limitat pe criteriile “înălțime”, “gen”, “vârstă”. (sunt dezbătute propunerile cursanților pentru a vedea în ce măsură ele sunt expresia unor stereotipuri sau sunt juste).

¹³ Heatherton, Todd F., Kleck, Robert E., Hebl, Michelle R., Hull, Jay G., (2003) *The Social Psychology of Stigma*, The Guilford Press, NY, London

Exemplu: Putem vorbi de discriminare în impunerea condiției cunoașterii limbii maghiare pentru selecția unui funcționar public într-o localitate în care 80% din populație este vorbitoare de limba maghiară? (Răspuns: nu, pentru că este un criteriu relevant pentru activitatea profesională a persoanei respective).

Aplicația 5

Identificați sursele de informare disponibile elevilor pentru o cunoaștere a istoriei și culturii populației roma. Propuneți soluții pentru compensarea eventualelor lacune informaționale.

Aplicația 6

Realizați un regulament de ordine interioară dedicat descurajării și combaterii comportamentelor discriminatorii în unitatea de învățământ în care funcționați.

Aplicația 7

Realizați, împreună cu elevii, una dintre activitățile propuse în Anexa 2 și prezentați concluziile/observațiile voastre

2.6. Discriminarea de gen în educație. Modalități de prevenire și combatere.

2.6.1. Discriminarea de gen – o realitate autohtonă

Stereotipurile de gen sunt exprimate în forma etichetelor de gen¹⁴, care deseori caracterizează femeile prin atribute precum obediență, pasivitate, drăgălășenie, lipsă de control asupra emoțiilor, talent în privința comunicării verbale etc, în vreme ce bărbații sunt descriși ca având calități precum demnitatea, inteligența, independența, curajul, agresivitatea, capacitatea de efort fizic și intelectual ș.a.m.d.

Efectul stereotipului față de femei se regăsește la nivelul discriminării acestora. O discriminare care, de multe ori, nu este percepută – fiind considerată, în virtutea stereotipului, “normală”. Este “normal”, de exemplu, ca la nivelul învățământului preșcolar sau școlar mic cadrele didactice să fie aproape în exclusivitate femei; bărbații apar în corpul profesoral la nivelul liceului, apoi devin majoritari la nivel universitar. Mai considerăm, oare, normală această distribuție după ce calculăm venitul mediu al cadrelor didactice femei față de cel al bărbaților din învățământ? De ce au “prioritate” femeile pentru profesiile mai prost plătite? Pentru că este “normal” ca la grădiniță să existe educatoare, iar nu educatori?

Cercetări recente¹⁵ au cuantificat nivelul discriminării femeilor în România: femeile din țara noastră sunt cele mai discriminate din Uniunea Europeană. Ele sunt plătite mai puțin decât bărbații, au acces la locuri de muncă mai prost plătite, accesul la sănătate și educație este debalansat în favoarea bărbaților, accesul la timp liber este mai redus decât cel al bărbaților etc.

2.6.2. Educația formală - sursă de consolidare a stereotipurilor și a discriminării

¹⁴ Curic, I, Vaetisi, L. (2005), *Inegalitatea de gen: violența invizibilă (capitolul “Violența culturală”)*, Editura Eikon

¹⁵ Gender Equality Index – Country Profiles, (2013), op.cit.

La formarea și consolidarea stereotipurilor contribuie atât familia, anturajul, biserica, mass-media, cât și instituțiile de învățământ. În mediul școlar, cele mai importante surse de astfel de etichete ar fi:

- **Manualele școlare**, prin texte care înfățișează femeile ca ființe dedicate în întregime vieții casnice (femeile tricotează, gătesc, fac curățenie, au grijă de copii), prezentate în roluri de familie (mamă, bunică, soră), în vreme ce personajele masculine sunt prezentate ca fiind active, având meserii interesante și bine văzute în sfera publică (doctor, avocat, profesor etc).
- Propriile stereotipuri ale **cadrelor didactice**, care consideră, de exemplu, că unele meserii sunt mai potrivite pentru fete decât pentru băieți și viceversa. Meseriile¹⁶ considerate adecvate pentru femei sunt cele de coafeză, cosmeticiană, asistentă medicală, asistentă socială, stewardesă, decoratoare, secretară, bibliotecară, traducatoare, fotomodel, funcționară, baby sitter, psiholog. Băieții sunt considerați ca fiind mai buni în meserii mai bine plătite și cu un grad mai mare de prestigiu social precum cea de broker, finanțist, informatician, politician, teolog, arhitect, mecanic, pilot, sportiv, cascador, ofițer, gardian.
- Stereotipurile cadrelor didactice influențează inclusiv tipul de **interacțiune** pe care acestea îl au cu elevii lor, având tendința de a încuraja pasivitatea și conformitatea în rândurile elevilor, dar de a valoriza caracterul independent și individualist al băieților: “fetelor le sunt asociate atribute precum cumințenia, conștiinciozitatea, slăbiciunea și timiditatea, în vreme ce băieților le sunt asociate atribute opuse: obrăznicia, delăsarea, puterea și agresivitatea.”¹⁷ S-a demonstrat că așteptările diferite ale cadrelor didactice pot influența chiar și rezultatele școlare ale elevilor, aceasta fiind o explicație pentru faptul că băieții înregistrează rezultate mai bune la materiile din profilul real, iar fetele par a fi mai înzestrate pentru materiile umaniste.
- **Organizarea activităților în mediul școlar** (ex.: separarea fetelor și băieților pentru diverse activități) sau procedurile organizaționale precum uniformă obligatorie (pantaloni pentru băieți, fuste pentru fete) este o altă sursă de perpetuare a etichetelor de gen.
- Doi cercetători canadieni¹⁸ afirmă că există patru **tipuri de răspunsuri** ale profesorilor față de elevi: lauda (feedback pozitiv după o prestație bună a elevului), încurajarea (provocând elevul să-și corecteze sau să-și dezvolte răspunsul), critica (profesorul afirmă explicit că răspunsul este incorrect) și răspunsul neutru (profesorul dă de înțeles că a auzit răspunsul elevului, dar nu oferă feedback pozitiv sau negativ). Cercetătorii au constatat că băieții primesc răspunsuri de tip laudă sau încurajare mult mai frecvent decât fetele, în vreme ce elevele primesc mai des răspunsuri neutre.

2.6.3. Soluții educaționale pentru combaterea discriminării de gen

În școlile noastre pot fi totuși implementate o serie de măsuri pentru combaterea stereotipurilor de gen în mediul educațional, precum:

¹⁶ Ștefănescu, D.O. (2003) Dilema de gen a educației, Polirom

¹⁷ Balica M., Furtușnic C., Horga, I., Jigău, M., Voinea, L. (2004), Perspective asupra dimensiunii de gen în educație, Institutul de Științe ale Educației, UNICEF, Ed. MarLink

¹⁸ Sadker, D., Sadker, M. (1994) Failing at Fairness: How Our Schools Cheat Girls. Toronto, ON: Simon & Schuster Inc.

- Conștientizarea de către cadrele didactice a stereotipurilor de gen pe care le-au interiorizat și analiza critică a acestora;
- Evitarea generalizărilor sau formulării de așteptări în acord cu stereotipurile de gen (ex.: "tu ești fată, trebuie să fii ordonată", "tu ești băiat, nu trebuie să plângi").
- Alegerea de materiale didactice echilibrate din punct de vedere al modului de prezentare a personajelor feminine și masculine
- Prezentarea în proporție egală a modelelor feminine și masculine pentru fiecare categorie profesională (ex.: sportive, politicieni etc.);
- Evitarea activităților realizate cu separarea băieților de fete și încurajarea celor care stimulează cooperarea între băieți și fete
- Amenajarea "mixtă" a spațiilor de joacă, pentru a permite interacțiunea dintre fete și băieți (ex.: amestecarea secțiunii "mașini" cu secțiunea "păpuși")

Aprofundare:

Consultați ghidul "Prevenirea stereotipurilor despre femei și bărbați la vârsta copilăriei", publicat de Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă și Instituto de Formación Integral, disponibil la adresa <http://pi.vu/B29c>